

ישיבת הפתל - ירושלים

שיחת הגאון הרב אביגדר הלוי נבנצל שליט"א

לפרשת משפטים תשע"ח

מה עשה משה בהר סיני

ריקי המוח יתמהו...

בסוף הפרשה מספרת לנו התורה על עלייתו של משה רבינו להר סיני, ועל שהייתו שם במשך ארבעים יום וארבעים לילה (שמות כד, יח). בפרשת כי תשא מספרת התורה על ירידתו של משה מן ההר לאחר ימים אלה, ושני לוחות העדות בידו (שם לב, טו).

מה עשה משה בהר סיני במשך ארבעים יום וארבעים לילה? הרי בשביל לקבל שני לוחות אבנים אין צורך בארבעים יום. גם כדי ללמוד את עשרת הדברות אין צורך בארבעים יום. אפילו בשביל ללמוד את כל חמישה חומשי תורה אין צורך למשה בארבעים יום. וא"כ נשאלת שוב השאלה, מה עשה משה בהר במשך ארבעים יום?

שאלה זו מייחס האבן עזרא ל"ריקי מוח": "ריקי מוח יתמהו, מה עשה משה בהר ארבעים יום וארבעים לילה" (אבי"ע שם לא, יח). צריך להבין, למה מכנה האבן עזרא את השואלים כן "ריקי מוח". אם בישיבה יושבים זמן שלם ולומדים רק כמה דפים, ויושבים עוד זמן שלם ולומדים עוד כמה דפים, והאנשים האלו סבורים שאפשר ללמוד את כל התורה בפחות מארבעים יום, הרי שאנשים אלו הם כנראה גאוני עולם, ולא ריקי מוח. אבל האבן עזרא קבע שאנשים אלו הם ריקי מוח. מדוע?

מסביר האב"ע: "לא ידעו, שאם יעמוד שם משה עם ה' כמספר הזה וְכָפַל כָּפְלוֹ שָׁנִים, לא יוכל לדעת חֶלֶק מֵאֶלֶף ממעשה ה' ודרכיו וסוד כל המצוות שצוהו!" (אבי"ע שם) נעשה רגע את החשבון: "אם יעמוד שם משה עם ה' כמספר הזה (ארבעים) וְכָפַל כָּפְלוֹ (כלומר: עוד מאה וששים) שָׁנִים (ולא ימים. ובס"ה - מאתים שנה), לא יוכל לדעת חֶלֶק מֵאֶלֶף ממעשה ה' ודרכיו וסוד כל המצוות שצוהו!" (אבי"ע שם) כלומר: גם במאתים אלף שנים, לא יוכל אדם להשיג את התורה בשלמותה. כי הבורא הוא אין סופי, וגם התורה שהיא מחשבת הבורא היא אין סופית, וא"כ אין שום אפשרות לבשר ודם שהוא מוגבל, לעמוד אפילו על "חלק אחד מאלף ממעשה ה' ודרכיו וסוד כל המצוות", גם אם ילמד בהתמדה עצומה במשך מאתים שנה, ואפילו הוא גדול כמשה רבינו. לכן, השואלים "מה עשה משה בהר ארבעים יום וארבעים לילה" הם ריקי מוח. כי בעיניהם התורה היא משהו מצומצם מאד, חמשה חומשי תורה ותר"ג מצוות וזהו, ולא ידעו ולא יבינו מה הוא ההיקף האמיתי של התורה. "אם יעמוד שם משה עם ה' כמספר הזה וְכָפַל כָּפְלוֹ שָׁנִים, לא יוכל לדעת חֶלֶק מֵאֶלֶף ממעשה ה' ודרכיו וסוד כל המצוות שצוהו!"

אם כך, הרי שיש לשאול להיפך: כיצד באמת השיג משה את כל "מעשה ה' ודרכיו וסוד כל המצוות שצוהו" בזמן קצר כל כך, שאין בו כדי להשיג אפילו חלק אחד

מאלף מהם? - אמרו חז"ל: "וַיִּתֵּן אֵל מֹשֶׁה כְּכֹלְתּוֹ לְדַבֵּר אֹתוֹ בְּהַר סִינַי שְׁנֵי לַחַת הָעֵדוּת" (שמות לא, יח). "כְּכֹלְתּוֹ - כתיב חסר, [כְּכֹלְתּוֹ], שנמסרה לו תורה במתנה כְּכֹלְתּוֹ לחתן, שלא היה יכול ללמוד כולה בזמן מועט כזה" (רש"י שם). כלומר, משה קבל את התורה באופן ניסוי, שלא בדרכי הלימוד האנושיות הטבעיות. לכן הצליח להשיג בזמן קצר כזה השגות רבות כל כך, שהן מעבר להשגת אנוש באופן רגיל וטבעי.

למה מופיע הציווי על בנית המשכן בין עלית משה להר סיני ובין ירידתו

אם ה' נתן למשה בארבעים הימים בהם שהה בהר סיני את כל התורה כולה, מה היינו מצפים שיהיה כתוב בתורה בין שתי הפרשות הללו, בין פרשת משפטים (שם מסופר על עלייתו של משה להר) לפרשת כי תשא (שם מסופר על ירידתו)? היינו מצפים, שהתורה תכתוב שם את כל מה שדיבר ה' עם משה בהר! כלומר, כל תרי"ג מצוות היו צריכות להיות כתובות כאן. אבל למעשה אין זה כך. רק הציוויים הנוגעים למלאכת המשכן מופיעים בין שתי הפרשות הללו, ולאחריהם פרשה המזהירה על שמירת השבת (שם לא, יב-יז) [כדי ללמדנו שמלאכת המשכן אינה דוחה את השבת]. ואולם שאר תרי"ג מצוות אינן מופיעות בין פרשת משפטים לפרשת כי תשא. הרי אומר: הקב"ה ראה בחכמתו, שלא לכתוב כאן את כל תרי"ג המצוות שנאמרו לו למשה בסיני, אלא לפזרן בין פרשות התורה השונות.

אם כך, יש לשאול: מדוע הציוויים הנוגעים למלאכת המשכן כן נכתבו כאן? קושיא זו קשה במיוחד לדעת הסוברים, שהציווי על בניית המשכן כלל לא נאמר למשה באותם ארבעים יום שהיה בהר, שכן בארבעים יום אלו התכנית האלקית היתה להכניס את ישראל מיד לארץ ישראל, ללא צורך לבנות משכן במדבר. רק אחרי חטא העגל שבפרשת כי תשא נוסף הציווי לבנות משכן, וציווי זה נאמר למשה רק בארבעים יום האחרונים שהיה בהר! (עי' רש"י שם, יח), [עליהם מסופר בסוף פרשת כי תשא (שמות לד)]. אבל גם אם נאמר שהציווי על בניית המשכן כן נאמר בארבעים יום הראשונים (כשיטת הרמב"ן שם לה, א ובדברים י, א), למה רק ציווי זה נכתב כאן, ושאר כל המצוות שניתנו עתה בסיני לא נכתבו כאן?

התשובה לזה לענ"ד היא, שהציוויים על מלאכת המשכן המופיעים כאן הן תשובה לשאלה ששאל משה (או היה עשוי לשאול) את הקב"ה: הרי אמרת לי לפני שעליתי להר, "עֲלֵה אֵלַי הַהָרָה... וְאָמַנְהָ לְךָ אֶת לַחַת הָאָבֶן" וכו' (שמות כד, יב). מה אעשה עם לוחות האבן הללו? היכן אניח אותם?

זמן, אבל משה היה בעל כשרון יותר גדול, והיה יכול ללמוד יותר מהר. אבל את כל הנסתר של התורה - זה אומר האבן עזרא שאי אפשר להבין גם במאתים אלף שנה.

משה מקבל בסיני את דרכי הנהגת ה'

אם נדקדק בדברי האב"ע נראה, שלא רק את סודות התורה לימד ה' את משה רבינו באותם ארבעים יום - "סוד כל המצוות", כלשון האבן עזרא שהבאנו לעיל - אלא גם דברים נוספים לימד אותו: "מעשה ה' ודרכיו... מעשה ה' בעליונים ובשפלים... והראה לו גדולת השם".

למה זה חשוב? מסביר האבן עזרא: רחמנא לבא בעי. ושורש כל המצוות, שיאהב את השם בכל נפשו וידבק בו, וזה לא יהיה שלם אם לא יכיר מעשה ה' בעליונים ובשפלים וידע דרכיו. וככה אמר הנביא: כי אם בזאת יתהלל המתהלל, השכל וידוע אותי (ירמיה ט, כג).

אחר כך, בארבעים יום האחרונים, משה מקבל העמקה נוספת בדרכי הנהגת ה'. ה' מלמד אותו את דרכי החסד של ה', דרכי הרחמים של ה', שלש עשרה מידות הרחמים המכוונות כנגד י"ג מידות שהתורה נדרשת בהן⁵ (זוהר ח"ג רכח, א). איך להבין את זה - צריך לזה עבודה, אבל יש קשר ביניהן⁶. אלו הם אפוא ארבעים יום שמשו עומד בהר. זו גם עבודה קשה להבין מה כן סברא ומה לא סברא, מה כן קושיה ומה לא קושיה, צריך ללמוד, וחז"ל אומרים שמה היה לומד ושוכח עד שבסוף ה' נתן לו את התורה במתנה (שמו"ר מא, ו), שבשכל אנושי, ואפילו בשכל הגדול של משה רבינו, לא היה יכול להשיג עד הסוף עד שה' היה מוכרח לתת לו את כל ההשגות הנשגבות הללו במתנה.

משנכנס אדר מרבין בשמחה

השבת מברכים את חדש אדר. כידוע, "משנכנס אדר מרבין בשמחה" (תענית כט, א). איך מרבין בשמחה? חיוב לשתות יין יש רק בפורים. אז איך מרבין בשמחה בשאר ימי החודש? ודאי שחלק מהשמחה, ואולי עיקר השמחה, צריך להיות על ידי שמרבים בלימוד התורה. "פְּקוּדֵי ה' יִשְׁרִים מְשַׁמְחֵי לֵב" (תהלים יט, ט), וא"כ נמצא שריבוי בלימוד התורה מביא גם לריבוי בשמחה.

השבת נקרא בתורה שישראל אמרו בסיני "נעשה ונשמע" (שמות כד, ז), אבל למעשה היו צריכים לכפות עליהם את ההר כגיגית כדי שיקבלו את התורה (שבת פח, א). חז"ל אומרים, "מכאן מודעא רבה לאורייתא" (שם), "שאם יזמינם הקב"ה לדין, למה לא קיימתם מה שקבלתם עליכם, יש להם תשובה - שקבלוה באונס"⁷ (רש"י שם). כלומר, קבלת התורה לא היתה בלב שלם ובנפש חפצה, ורק מחמת אונס קבלו את התורה. אבל זה שייך להסטוריה. אחרי הנס של פורים ישראל חוזרים ומקבלים את התורה, והפעם בשמחה וברצון גמור. "הדור קבלוה בימי אחשוורוש, דכתיב: קִיְמוּ וְקַבְּלוּ הַיְהוּדִים (אסתר ט, כז), קיימו מה שקיבלו כבר (שבת שם) - מאהבת הנס שנעשה להם (רש"י שם). חוזרים ומקבלים את התורה, והפעם - בשמחה וברצון גמור. לשמחה זו ראוי לעשות זכר בחודש אדר, ולהרבות בו בשמחה דוקא ע"י לימוד התורה, שאותה חזרנו וקבלנו בחודש זה בשמחה.

אומר לו הקב"ה: לוחות האבן - מקומם במשכן². שאר הדברים שדבר ה' אל משה בהר סיני מפורזים אפוא בין פרשות התורה. אבל פרשת המשכן - כתובה כאן, כדי שנדע היכן נצטוו משה להניח את לוחות האבן שיקבל בהר: יש לבנות משכן, ושם יש להניח את הלוחות³.

האם קיבל משה את התורה לפרטי פרטיה?

כפי שהזכרנו, הקב"ה אומר למשה לפני עליתו להר: "עֲלֵה אֵלַי הַהָרָה... וְאֶתְנַהֵלְךָ אֶת לַחַת הָאָבֶן". אבל בפסוק כתוב יותר: "וַיֹּאמֶר ה' אֶל מֹשֶׁה, עֲלֵה אֵלַי הַהָרָה וְהָיָה שָׁם, וְאֶתְנַהֵלְךָ אֶת לַחַת הָאָבֶן וְהַתּוֹרָה וְהַמִּצְוָה אֲשֶׁר פָּתַתִּי לְהוֹרְתָם" (שמות כד, יב). חז"ל דרשו: לוחות - אלו עשרת הדברות; תורה - זה מקרא; והמצוה - זו משנה; אשר כתבתי - אלו נביאים וכתובים; להורותם - זה תלמוד; מלמד שכולם נתנו למשה מסיני (ברכות ה, א). קשה לפרש מאמר זה כפשוטו, שמשו קיבל את ספר יהושע ואת ספר שופטים ואת כל ספרי הנביאים והכתובים במלואם, כפי שהם לפנינו. מסתבר יותר שהכונה היא, שמשו קיבל את הענינים והלימודים שצריך ללמוד מהנביאים והכתובים. כנראה רק את זה קיבל משה רבינו מתוך ספרי הנביאים והכתובים.

גם שאר הדברים שהזכירו חז"ל - "מצוה זו משנה, להורותם זה תלמוד" - לא נראה שמשו קיבלם לפרטי פרטיהם. חז"ל הרי אמרו, "דברים שלא נגלו למשה נגלו לרבי עקיבא וחבריו" (במדבר יט, ו), ובגמרא מסופר, "בשעה שעלה משה למרום, מצאו להקב"ה שיושב וקושר כתרים לאותיות, אמר לפניו: רבש"ע, מי מעכב על ידך? אמר לו: אדם אחד יש שעתידי להיות בסוף כמה דורות ועקיבא בן יוסף שמו, שעתידי לדרוש על כל קוץ וקוץ תילין תילין של הלכות. אמר לפניו: רבש"ע, הראהו לי, אמר לו: חזור לאחורך. הלך וישב בסוף שמונה שורות, ולא היה יודע מה הן אומרים. תשש כחו. כיון שהגיע לדבר אחד, אמרו לו תלמידיו: רבי, מנין לך? אמר להן: הלכה למשה מסיני, נתייבשה דעתו" (מנחות כט, ב). הרי שמשו לא קיבל במפורש את כל הדברים. קיבל רק את שרשי הדברים, ורבי עקיבא מצא בתוך השרשים פרטים רבים שמשו לא ידע, אבל הם כלם מתוך ההלכה למשה מסיני, מה שמשו למד⁴.

אפילו כיום, כשמשו רבינו כבר יושב אלפי שנים בגן עדן, אין לו הפרעות גשמיות, אין כבר בני ישראל שמפריעים לו, והוא יושב ולומד תורה, גם היום הוא לא יודע את כל התורה כלה. בכל יום הוא מעמיק בה יותר ויותר, אך בכל זאת, הוא לא יודע ולא ידע לעולם את התורה עד הסוף. זאת מנין? מפני שכתוב על התורה, "אֵל לֹקֵי ים הַבַּיִת דְּרַבְּקָה" (איוב כח, כג). רק הקב"ה מבין את התורה עד הסוף. בשר ודם לא יכול להבין את התורה עד הסוף. "לֹא יָדַע אָנוּשׁ עֲרַבְקָה... וְנִצְלַמָּה מְצִינֵי כָל חַי" (שם, יג-כא). התורה היא שכל אלקי, ולכן רק הקב"ה יכול להבין אותה עד הסוף. כל אחד מאיתנו יזכה לשבת בגן עדן, יזכה להשיג הרבה יותר ממה שהשיג כאן בעוה"ז, אבל להשיג עד הסוף אף אחד לא משיג. מבחינה זו צודק האבן עזרא מה שענה לריקי המח. ריקי המח כנראה הבינו, שמשו למד את הנגלה של התורה, זה אולי אפשר בארבעים יום. גם אם לנו לוקח יותר

נצחון המלחמה, היה נראה מזה כאילו השמחה וההודאה לה' היא רק על ההצלה הגשמית שהיתה ביום זה, שניצלנו מגזירת המן הרשע. והרי לא רק על זה אנו מודים לה', אלא גם ובעיקר אנו מודים ושמחים על התוצאה הרוחנית של התשועה, שחזרו וקיבלו את התורה מרצון, שזה היה רק לאחר המלחמה, כשנחו מאויביהם.

למה באמת שבו וקבלו את התורה מרצון רק לאחר המלחמה, ולא בשעת המלחמה עצמה? שכן אם היו מקבלים את התורה בשעת המלחמה, היה נשאר שוב מקום לטענת אונס, שקבלו את עול התורה מפחד המלחמה. במקום הגיגית שהיתה בסניני, המן וכל שונאי ישראל שנלחמים בהם הם עכשיו הגיגית. לכן "הדור קבלוה" רק אחרי המלחמה, כשכבר עבר האונס, שאז ברור שהקבלה היא מרצון ולא מאונס. על כן קראו לימים האלה פורים - ל"ד ולט"ו, שבהם נחו מאויביהם, [ולא ל"ג ול"ד שבהם לחמו באויביהם] - כי דוקא בהם התבררה המדרגה של "קָיְמוּ וְקִבְּלוּ", שקבלו את התורה ברצון⁹, ולא מתוך הכרח וכפייה, ובטלה טענת "מודעא רבה לאוריתא" שהיתה קודם, ועל זה הוא עיקר ההודאה בפורים.

השיחה נערכה לפי שטחיות הבנתו של העורך,
וכל טעות או חסרון יש לתלות בעורך בלבד.

לכאורה זה טעם למה נקבעו ימי פורים לארבעה עשר וחמישה עשר באדר, "פְּיָמִים אֲשֶׁר נִצְחוּ בָּהֶם הַיְהוּדִים מֵאֲיָבֵיהֶם" (אסתר ט, כב), ולא נקבע פורים ליום שלשה עשר, שבו "נִקְהְלוּ הַיְהוּדִים... לְשַׁלַּח יָד בְּמִבְקְשֵׁי רָעָתָם" (אסתר ט, ב), ובו היו עיקר הנס וההצלה, "אֲשֶׁר יִשְׁלְטוּ הַיְהוּדִים הַיָּמָּה בְּשָׂנְאֵיהֶם... וַיַּעֲשׂוּ בְּשָׂנְאֵיהֶם פְּרָצוֹנִם" (שם, א-ה). הרי את פסח קבעה התורה בשבעת הימים שבין מכת בכורות לטביעת המצרים בים, ולא ביום שאחר כך, שבו כבר נחו מן המצרים; ואם כן, גם את פורים היה צריך לקבוע בצורה כזו - ביום שבו נצחו במלחמה, ולא ביום שאחריו. [ובשושן שנלחמו גם ב"ד - יעשו שני ימים פורים, ב"ג וב"ד, או יעשו רק ביום השני, ב"ד].

החתם סופר הסביר, שאם היה נקבע פורים ל"ג באדר, היו כל ישראל עושים פורים ביום אחד, וכלם היו נמצאים במצב של "עד דלא ידע" ומתבטלים מתורה. [כנראה רצונו לומר, שיש בזה סכנה לקיום העולם, כמבואר בנפש החיים (שער א' פט"ז בהגה"ה), ש"כל חיותם וקיומם של העולמות כולם הוא רק על ידי התורה הקדושה כשישראל עוסקין בה... ואילו היה העולם מקצהו ועד קצהו פנוי אף רגע אחד מעסק והתבוננות בתורה הקדושה, היו חוזרים כל העולמות לתהו ובהו"]. לכן לא קבעו את פורים ביום המלחמה, אלא ביום המנוחה, ב"ד לפרזים, ובט"ו למוקפים. נמצא, שפְּיָוִם שְׁאֵלָה שוֹתִים - אלה לומדים, וביום שְׁאֵלָה שוֹתִים - אלה לומדים, ואין חשש שהעולם ישאר בלי תלמוד תורה⁸ (חתם סופר סוף פרשת תצוה דף פא ע"ב ד"ה לקיים).

אבל חשבתי, חוץ ממה שכתב החתם סופר, אולי מותר לומר תירוץ נוסף לשאלתו, שאם היו קובעים את פורים ביום

1. כידוע, שלש פעמים שהה משה בהר סיני ארבעים יום וארבעים לילה. פעם ראשונה - מז' בסיון עד י"ז בתמוז (שאו נשתברו הלוחות). פעם שנייה - מ"ח בתמוז עד כ"ט באב. ופעם שלישית - מר"ח אלול עד יוה"כ (רש"י שמות לג, יא). ואלו הם ארבעים יום האחרונים.
2. אמנם בשלב ראשון נצטוו משה לבנות ארון מיוחד לשים בתוכו את הלוחות, וארון זה אינו אותו ארון שהיה אח"כ במשכן (עי' דברים י, א ורש"י שם), ואולם ארון זה (הראשון) היה רק מקום זמני ללוחות, ובסופו של דבר כונת הקב"ה היתה, שהלוחות יהיו במשכן. [והרמב"ן (שם) פירש על דרך הפשט, שלא היה ארון ללוחות עד שנבנה המשכן, ועד אז עמדו הלוחות באהלו של משה בלי ארון, ע"ש].
3. וגם לשיטת רש"י, שהציווי על מלאכת המשכן נאמר למשה בארבעים יום האחרונים, בפרשת כי תשא, אך הידיעה על כך שיפנה משכן ושם יונחו הלוחות נאמרה כבר בארבעים יום הראשונים, [ולכן הציווי על מלאכת המשכן נכתב בין פרשת משפטים לפרשת כי תשא, כפי שבאר כאן הרב שליט"א].
4. וכן משמע במהר"ץ חיות (ברכות ה, א) שכתב וז"ל: עי' ירושלמי פ"ב דפאה ופ"ק דחגיגה, מלמד שהראה הקב"ה למשה מה שתלמיד ותיק עתיד לחדש. היינו הקב"ה מסר למשה מידות הנדרשות, והחכמים מוציאים מכללים אלו תולדות וענפים שונים, ולומדים סתום מן המפורש, וכל הפרטים הללו המה מונחים בכלל. עכ"ל.

אבל לאוה"ח הק' נראה שהיתה שיטה אחרת בזה, ולפיה קיבל משה וידע את כל הלכות התורה לפרטי פרטים, דכתב וז"ל: וראיתי ליישב מאמרי רז"ל שאמרו (ויק"ר פכ"ב) שלא היה דבר שלא נמסר למשה בסניני, ואפילו מה שתלמיד ותיק עתיד לחדש, ואמרו במקום אחר (במד"ר פי"ט) כי רבי עקיבא היה דורש מה שלא ידע משה... [ולשיטת המהר"ץ חיות אין זו קושיא, כמובן, כי משה קיבל רק המידות, ולא הפרטים]. ונראה כי ישוב המאמרים הוא, כי הן אמת שכל דבר תורה נאמר למשה, ואין חכם יכול לדעת יותר ממה שידע משה, והגם שתצטרף כל דורות ישראל מיום מתן תורה עד שתמלא הארץ דעה - אין חידוש שלא ידעו משה. אבל ההפרש הוא, כי משה נתן לו ה' תורה שבכתב ותורה שבעל פה, והנה הארון ב"ה בחכמתו ית' רשם בתורה שבכתב כל תורה שבעל פה שאמר למשה, אבל לא הודיע למשה כל מה שנתן לו בעל פה היכן הוא רמוז בתורה שבכתב, וזו היא עבודת בני ישראל עמלי תורה לְלַבֵּשׁ הַהֲלָכוֹת שֶׁנֶּאֱמָרוּ לְמִשְׁנֵי הַסּוּדוֹת וְהַדְרָשׁוֹת כּוֹלֵן יִתְּנוּ לָהֶם מְקוֹם בְּתוֹרָה שֶׁבְכָתָב, וְלִזֶּה תִּמְצָא בְּאוֹ הַתְּנָאִים וְחִיבְרוּ תוֹרַת כְּהֵנִים וְסִפְרֵי וְכוּ', וְכֵן דְּרוֹשְׁתָּם בְּכַתוּבִים אִינֵם אֵלָּא עַל פִּי הַהֲלָכוֹת, וְהַלְבִּישׁוּם בְּתוֹרַת ה' תְּמִימָה שֶׁבְכָתָב, וְאַחֲרֵיהֶם וְעַד הַיּוֹם זֶה הִיא עֲבוּדַת הַקּוֹדֶשׁ בְּנֵי תוֹרָה לְדִיּוּק הַמְקָרְאוֹת וְלִישְׁבָם עַל פִּי הַמְאָמְרִים שֶׁהֵם תוֹרָה שֶׁבְעַל פֶּה... וְעַיִן זֶה לֹא נִמְסַר לְמִשְׁנֵי כּוֹלּוֹ לְדַעַת כֹּל תוֹרָה שֶׁבְעַ"פ הִיכֵן הִיא כּוֹלָה רְמוּזָה בְּתוֹרָה שֶׁבְכָתָב, וְלִזֶּה אִמְרוּ ז"ל שֶׁדָּרַשׁ רַבִּי עֲקִיבָא דְרָשׁוֹת שֶׁלֹּא

ידעם משה, אין הכוונה שלא ידע משה עקרון של דברים, הלא ממנו הכל אפילו מה שתלמיד ותיק עתיד לחדש, אלא שלא ידע סמיכתם ודיוקם היכן רמוזים בתורה וכו' ("אור החיים" ויקרא יג, לז).

הרי מבואר בדבריו, שמשה ידע כל ההלכות של תורה שבע"פ לפרטי פרטיה, רק לא ידע היכן רמוז כל דבר בתורה שבכתב. וכן מבואר בהקדמת התוס' יו"ט לפירוש המשנה, שמשה ידע לפרטי פרטים כל דיני התורה, וכל מה שעתידיים חכמים לחדש, כמבואר במס' מגלה (יט, ב) מלמד שהראהו הקב"ה למשה דקדוקי תורה ודקדוקי סופרים. ע"כ. אלא שנצטוו שלא למסרם לישראל. וכן כתב ב"מגילת אסתר" (על סהמ"צ לרמב"ם שרש א' אות ט"ז): "כי כל הדברים ניתנו לו למשה, ונגלה לו כל מה שעתידי להתחדש אחר זמן, וגם הראה לו ה' יתברך הכל בכתב (הנביאים והכתובים), אבל לא שיגלם ויאמר אותם לישראל, ורק החומש לבדו עם פירושו נתן להראותו להם בדורו".

5. עומק הענין בזה שיי"ג מידות הרחמים נאמרו למשה בארבעים יום האחרונים שאחר חטא העגל, שהרי חטא העגל קלקל את גילוי התורה שבא במתן תורה. שבגלל חטא העגל נשתברו הלוחות, וחזרה התורה ונסתתרה במידת מה, ונוצר קושי להביין אותה. ולכן, כשנתכפר לישראל חטא העגל, ניתנו להם יי"ג מידות הרחמים (כמבואר בפרשת כי תשא), שהן שורש ליי"ג מידות שהתורה נדרשת בהן; שע"י העמל במידות אלו ניתן לגלות את דיני התורה הכתובים בהסתר, שלא במפורש. וזהו תיקון מסויים לקלקול שנתהווה ע"י שבירת הלוחות, שע"י יי"ג מידות אלו אפשר לחזור ולהוציא את התורה לגילוי.

6. ובסה"ק רמזו קצת לקשר שבין יי"ג מידות הרחמים ליי"ג מידות שהתורה נדרשת בהן. למשל אמרו, דכשארם לומד תורה במידת קל וחומר (הראשונה מיי"ג מידות שהתורה נדרשת בהן), הרי הוא מעורר בזה את מידת הרחמים "א-ל" המכוונת כנגדה (שהיא הראשונה מיי"ג מידות הרחמים לשיטת הרמב"ם האריז"ל והגר"א), ולכן כשהתפלל משה על מרים בלשון "א-ל נא רפא נא לה" (במדבר יב, יג), השיב לו הקב"ה במידת קל וחומר - "וְאֶבְיָהּ יָרֵק יָרֵק בְּפִנֶיהָ" וכו' (שם, יד), "אם אביה הראה לה פנים זועפות הלא תכלם שבעת ימים, קל וחומר לשכינה יי"ד יום" (רש"י שם). היינו, שילמד הקל וחומר, וע"י זה יעורר את מידת הרחמים "א-ל" שהתפלל בה לקב"ה. ואכן מכח זה התמעט ענשה של מרים מיי"ד יום לז' ימים, שזה בא מכח כללי הקל וחומר - "דיי לבא מן הדין להיות כנדון, לפיכך אף בנוזפתו תסגר שבעת ימים" (ע"י רש"י שם).

וכן כשלומד תורה במידת גזרה שוה (השניה ביי"ג מידות שהתורה נדרשת בהן), הוא מעורר מידת "רחום" המכוונת נגדה (שהיא השניה ביי"ג מידות הרחמים), כי המרחם על חברו, זהו מחמת שהוא מדבק עצמו בצער חברו ומשתוה אליו ומרגיש בצערו כמותו. ולכן הלימוד במידת ג"ש, המשוה שני ענינים, מעורר מידת "רחום" של מעלה, להשתוות אלינו ולהרגיש בצערנו ולרחם עלינו.

וכן הלומד תורה במידת בנין אב (השלישית מיי"ג מידות שהתורה נדרשת בהן), הוא מעורר מידת "חנן" המכוונת נגדה (שהיא השלישית ביי"ג מידות הרחמים), כי הולדת הבנים היא בהתעורר מידת "חנן", כמו שאמר יעקב אבינו: "הֲיִלְדִים אֲשֶׁר חָנַן אֱלֹהִים אֶת עַבְדְּךָ" (בראשית לג, ה), על כן במדות שהתורה נדרשת בהן היא מדת "בנין אב", שהבנים הם בנין האב (ובן הוא לשון בנין). וכך הלאה, עד מידה האחרונה, שהיא "שני כתובים המכחישים זה את זה" וכו', המכוונת כנגד מידת "ונקה - לא ינקה" [שהם שני כתובים המכחישים זה את זה, והגמרא מיישבת ביניהם: מנקה לשבים, ואינו מנקה לשאינן שבים (שבועות ט, א)]. הרי שע"י לימוד התורה **שבעל פה**, שיסודה ביי"ג מידות שהתורה נדרשת בהן, אפשר לגרום שהקב"ה יתנהג עמנו ביי"ג מידות הרחמים שנמסרו לנו **בתורה שבכתב**.

ואמרו עוד ע"פ דברי הזוהר הנ"ל, שמטעם זה, כאשר רצו בגמרא להזכיר דין שנאמר בתורה, אמרו "רחמנא אמר", משום שע"י לימוד והזכרת אותו הדין מעוררים את מידות הרחמים (ע"י שפת אמת לר"ה תרס"ד ד"ה עיקר). וכן כשמבקשים בברכת אהבה רבה, "ותן בלבנו בינה להבין ולהשכיל, לשמוע ללמוד וללמד... את כל דברי תלמוד תורתך", אנו פונים אל ה' במידת הרחמים: "אבינו, האב הרחמן, המרחם, רחם עלינו, ותן בלבנו בינה להבין ולהשכיל" וכו'. כי לימוד התורה הוא המעורר את מידת הרחמים לפעול.

7. הראשונים נחלקו, האם יש בתשובה זו ממש (רמב"ן שבת פח, א), או שאין בה ממש, ורק המינין סבורים שהיא תשובה המועילה, "ואנו מחזירים ואומרים להם, שאפי' לפי טעותם אין להם טענה בזה, שכבר קבלוה כל ישראל ברצון נפשם בימי אחשורוש" (רשב"א וריטב"א שם). והנה, הסוברים שאין בתשובה זו ממש, ושהיא טעות המינין - סברתם פשוטה, שהרי אפילו מלך ב"ו שגזר על עבדיו לשלם לו מס, או לעשות איזה דבר, אין שייך להפטור מגזירתו בטענה שהגזירה היתה באונס. דזהו מסמכותו של המלך, לגזור גזירות על עבדיו גם שלא לרצונם. וכ"ש מ"ה הקב"ה, שודאי גם הוא יכול לעשות כן, ואם הוא החליט לתת תורה לישראל ולחייבם בתרי"ג מצוות, הרי אנו חייבים בזה בין אם נרצה ובין אם לא נרצה, ואין מקום לטענת אונס נגד גזירת המלך. אבל דעת הרמב"ן שאכן יש טענה אונס אמיתית על קבלת התורה צ"ב. ואכמ"ל.

8. לכאורה צ"ע על דברי החת"ס מדברי הראשונים, שנתקשו מאד בשאלה, "מה ראו על ככה ומה הגיע אליהם לעשות ישראל אגודות במצוה הזו... ולמה חלקום לשתי כתות... היכן מצינו בתורה מצוה חלוקה בכך, והתורה אמרה תורה אחת ומשפט אחד יהיה לכם, וכל דתקון רבנן כעין דאורייתא תקון". ע"י רמב"ן (ריש מס' מגילה) ור"ן (על הרי"ף שם) שהאריכו מאד בתירוץ שאלה זו. ולדברי החת"ס אין התחלה לשאלתם ואין צורך בתירוץ, שהרי מלכתחילה כך רצו אנשי כנה"ג, שפורים יתחלק לשני ימים, מהטעם שכתב החת"ס.

ואולם בחת"ס על מס' מגילה (ב, א ד"ה י"ג) כתב טעם אחר למה תקנו את פורים ביום המנוחה ולא ביום המלחמה והנס. והוא, מפני שקי"ל שיש להתענות ביום מלחמת עמלק, וממילא א"א לתקן ביום זה משתה ושמחה, ולכן תקנו לעשותם ביום המנוחה, ולא ביום המלחמה. וכתב עוד, שבעצם עיקר זמן השמחה היה צריך להיות ביי"ג, אלא שנדחה ממקומו. ולפי תירוץ זה אתו שפיר דברי הראשונים, שהקשו למה לא תקנו לעשות כולם פורים ביום אחד - ביי"ד, או בט"ו.

9. וכמו שהקדמנו בסניי "נעשה" ל"נשמע", כך הקדמנו בימי אחשורוש "קיימו" ל"קבלו" - "קיימו וקבלו הַיְהוּדִים" וכו' (אסתר ט, כז). "קיימו" כנגד נעשה, ו"קבלו" כנגד נשמע. ועוד רמז יש בפסוק זה למתן תורה, שהכתיב של "וקבלו" הוא "וקבל", בלי וא"ו, כאילו נאמר: "קיימו וקבלו הַיְהוּדִים" וכו', בלשון יחיד. וכן בפסוק "וְכָל הַיְהוּדִים אֶת אֲשֶׁר חָלְלוּ לַעֲשׂוֹת" (שם, כג) נאמר "וקבל" בלשון יחיד. וכל זה בא לרמז שנעשו אגודה אחת כמו במעמד הר סיני שנאמר בו "וַיִּתֵּן יְשׁוּעָא לְגַד הַקֶּר" (שמות יט, ב), כאיש אחד בלב אחד (רש"י שם), שזהו תנאי לקבלת התורה (שפת אמת לפורים תרס"א). ועוד אמרו, שבסיני הוסיף משה יום אחד מדעתו (שבת פז, א), וכן בשושן הוסיפה אסתר יום אחד מדעתה - "וּבְאֵמֶר אֶסְתֵּר, אִם עַל הַמֶּלֶךְ טוֹב יִנָּתֵן גַּם מָחָר לַיהוּדִים אֲשֶׁר בְּשׁוֹשַׁן לַעֲשׂוֹת כְּדַת הַיּוֹם" (אסתר ט, יג). הכל - לרמז על מתן תורה המחודש שהיה בימי אחשורוש.